

NICARAGUA: DE ERFENIS VAN SANDINO

**EEN BALANS VAN
ZEVEN JAAR REVOLUTIE**

Deze bundel artikelen over de huidige situatie in Nicaragua brengt ons op de hoogte van de gebeurtenissen tot eind 1985. Het boek geeft een uitstekende en objectieve kijk op de actuele gebeurtenissen en problemen, maar is ook de neerslag van de deskundigheid die zich in Nederland gevormd heeft op het gebied van Nicaragua en die het solidariteitswerk zo heeft verdiept. Steun aan de Nicaraguaanse revolutie betekent niet automatisch dat alle besluiten en verklaringen van het FSLN verdedigd moeten worden; dat is niet eerlijk en de Nicaraguaanse bevolking is er op langere termijn niet mee geholpen. Vrienden behoren juist eerlijk hun mening te geven.

Het is hoogst onzeker wat de toekomst zal brengen. Zeker is wel dat de bevolking van Nicaragua na tientallen jaren strijd en zeven jaar bevrijding niet van plan is om haar vrijheid gemakkelijk op te geven. Zoals de bijdragen in dit boek laten zien, is de Nicaraguaanse revolutie een vat vol tegenstrijdigheden, met veel fouten en mislukkingen, maar ook met algemeen bekende successen, en boven alles origineel en creatief; ook is ze zeer goed in staat om van haar fouten te leren en zich aan te passen aan moeilijke omstandigheden. De toekomst van deze revolutie zal zeker interessant zijn.

Uit: 'Voorwoord' van E.V.K. FitzGerald

ISBN 90 70230 17 8

De erfenis van Sandino

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Nicaragua

Nicaragua: De erfenis van Sandino : een balans van zeven jaar revolutie / (red. Monique van Esch ... et al. ; krt. Bart Beek). – Nijmegen : Stichting Derde Wereld Publikaties. – Ill., krt. – (Anti-Imperialisme Cahiers , 17)

Met lit. opgave.

ISBN 90-70230-17-8 geb.

SISO an.n - nica 945.6 UDC 972.85

Trefw.: Nicaragua - ; - politieke geschiedenis

NICARAGUA: DE ERFENIS VAN SANDINO

***EEN BALANS VAN
ZEVEN JAAR REVOLUTIE***

NIJMEGEN, JULI 1986

Uitgave van: Stichting Derde Wereld Publikaties
Postbus 1358, 6501 BJ Nijmegen

A.I.-Cahiers verschijnen onder redactie van:
Monique van Esch, Paul Hebinck, Paul Hoebink,
Ton van Naerssen, Theo van Toor

Illustraties: afkomstig van Nicaragua Komitee Nederland

Kaartjes en koft: Bart Beek

Druk: Stichting Studentenpers Nijmegen

Redaktiesekretariaat: Redactie A.I.-Cahiers, Postbus 1358,
6501 BJ Nijmegen; gironummer 3998936

Prijs: 15 gulden (exklusief 4,75 gulden verzendkosten)

INHOUDSOPGAVE

E.V.K. FitzGerald Voorwoord	7
Theo van Toor De erfenis van Somoza	13
Geske Dijkstra en Arie Laenen Zes jaar Sandinistische economische politiek	37
Ruerd Ruben Landhervorming en agrarische ontwikkeling	59
Ineke Bakker De kerk in Nicaragua: machtig wapen in de ideologische strijd	75
Marei Zwinkels De Sandinistische revolutie en de vrouwen in Nicaragua	89
Sinie Klomp AMNLAE: Over de emancipatie van een vrouwenbeweging	103
Françoise Barten "Tegen kogels hebben we geen vaccins" – Gezondheidszorg in Nicaragua	109
Marc Lammerink en Gerard Prinsen Naar een nieuwe revolutie in het onderwijs?	127
Klaas Wellinga Kultureel pluralisme in Nicaragua	139
Ton Schutte De Nederlandse ontwikkelingsrelatie met Nicaragua (1979-1985)	151
Pieter van Veenen Mensenrechten: impressies uit Nicaragua	181
Over de auteurs	

Deze bundel artikelen over de huidige situatie in Nicaragua brengt ons op de hoogte van de gebeurtenissen tot eind 1985. Het boek geeft een uitstekende en objectieve kijk op de actuele gebeurtenissen en problemen, maar is ook de neerslag van de deskundigheid die zich in Nederland gevormd heeft op het gebied van Nicaragua en die het solidariteitswerk zo heeft verdiept. Steun aan de Nicaraguaanse revolutie betekent niet automatisch dat alle besluiten en verklaringen van het FSLN verdedigd moeten worden; dat is niet eerlijk en de Nicaraguaanse bevolking is er op langere termijn niet mee geholpen. Vrienden behoren juist eerlijk hun mening te geven.

Ik zal in deze korte bijdrage ingaan op twee onderwerpen. Ten eerste de situatie tot midden 1986; en ten tweede, de vooruitzichten die Nicaragua voor de komende paar jaren heeft. Dit zijn allebei moeilijke opgaven, want de toekomst hangt zeer sterk af van gebeurtenissen buiten Nicaragua, in het bijzonder in Washington, die bepaald worden door zaken die weinig of niets met Midden-Amerika te maken hebben, zoals de komende Amerikaanse presidentsverkiezingen of ontwapeningsovereenkomsten in Genève. We kunnen de tegenwoordige tijd en het recente verleden pas helemaal begrijpen als we over enkele jaren zien wat de gevolgen zijn van de stappen die nu ondernomen worden.

Net als in de voorgaande drie jaar was in 1986 het externe konflikt dominerend. Het is nu duidelijk dat de Verenigde Staten hun nieuwe wereldwijde doktrine van *low intensity war* ('beperkte oorlog') hebben toegepast, die evenzeer toegeschreven moet worden aan de strategen van het *Pentagon*, die er op uit zijn de binnenlandse politieke kosten van een nieuw Vietnam te vermijden, als aan het geopolitieke 'realisme' van *containment* (het in bedwang houden), dat hoog in het vaandel geschreven staat van het *State Department* (Ministerie van Buitenlandse Zaken) en het ideologische vuur van het Witte Huis. Konkreet betekent dit, dat de Verenigde Staten de hoop op een militaire overwinning van de *contra* tegen het Sandinistische Volksleger (EPS) en

een volksofstand tegen het FSLN heeft laten varen; de strategie is er nu op gericht de economie te ondermijnen door middel van sabotage van de productie, een handelsembargo, financiële blokkade en regionale druk. Dit betekent niet, dat een eventuele invasie met grondtroepen of een luchtaanval van de baan zijn, zodat de regering van Nicaragua door moet gaan met het besteden van de schaarse middelen aan de defensie, wat in de praktijk leidt tot ernstige tekorten aan voedsel, kleding, transport en bouwmaterialen voor de civiele sektor. Na drie jaar 'beperkte oorlog' (waarbij relatief gezien al meer Nicaraguaanse slachtoffers gevallen zijn dan Amerikanen in de Tweede Wereldoorlog) hebben de gewone mensen zich aangepast aan de hiermee gepaard gaande economische ontberingen en aan de onvermijdelijke moeilijkheden van een beginnende militaire organisatie. Zoals Geske Dijkstra en Arie Laenen duidelijk maken in hun bijdrage, heeft ook de regering haar beleid in belangrijke mate moeten wijzigen, waarbij van een 'ontwikkelingsstrategie' overgegaan is op een 'overlevingsstrategie'. Dit houdt niet alleen bezuinigingen op investeringen en subsidies in, maar ook een verschuiving in de landhervorming naar de individuele boeren (zie hierover het hoofdstuk van Ruerd Ruben) en een groter vertrouwen op buitenlandse hulp uit de socialistische landen.

In de eerste helft van 1986 werd de heroriëntering van het economisch beleid grotendeels voltooid. Deze aanpassing was sinds het midden van 1984 aan de gang en ging gepaard met hogere prijzen voor landbouwproducenten, een realistischer wisselkoerssysteem, strikte loonmaatregelen op basis van produktiviteit en strenge kortingen op de overheidsbegroting. Deze maatregelen leiden niet alleen tot het opjagen van de inflatie, maar ook tot een verschuiving van middelen naar het platteland en daarmee een dalende levensstandaard in vooral Managua. Aan het politieke front is het opstellen van een nieuwe grondwet, die op Latijnsamerikaanse republikeinse leest is geschoeid, maar de sinds 1979 geboekte sociale vooruitgang garandeert, vrijwel afgerond. Alleen de nationale volksraadpleging ontbreekt nog. Parallel hieraan heeft er een opleving van de participatie van de bevolking van onderop plaatsgevonden die (grotendeels onafhankelijk van het FSLN) verschillende vormen heeft aangenomen. Voorbeelden hiervan zijn de autonomiebeweging aan de Atlantische kust, landbezettingen door de armste boeren, akties van de vakbonden, lokale controle over de wijkcomitees (CDS), de toenemende onafhankelijkheid van de boerenbond (UNAG) en zelfs het opnieuw opkomen voor vrouwenrechten door de vrouwenbeweging AMNLAE (zoals blijkt uit de kwesties die door Marei Zwinkels en Sinie Klomp naar voren worden gebracht in deze bundel). Hoewel het waar is dat de nationale veiligheids situatie geleid heeft tot een onverstandige inperking van enkele mensenrechten en tot een toegenomen censuur (zie hierover de bijdrage van Pieter van Veenen), kun je een herstel gewaar worden van de steun van de bevolking voor het FSLN (gekombineerd met een aanzienlijke ontevredenheid over het economische beleid van de regering).

In deze kontekst heeft de oppositie tegen de revolutie zeer weinig vooruitgang geboekt. Aan het militaire front is de *contra* teruggedreven over de grens met Honduras en heeft Eden Pastora het grensgebied met Costa Rica verlaten; terwijl de Miskitos niet langer in opstand zijn en de boeren in de bergen gekalmeerd zijn door de nieuwe landhervormingsmaatregelen. Het centrum van georganiseerde interne oppositie is natuurlijk (zoals Ineke Bakker duidelijk maakt) de katholieke hiërarchie, die in 1986 betrokken was bij pogingen om haar eigen structuur te zuiveren door alle parochiepriesters die verdacht werden van sympathie voor volksorganisaties, uit hun ambt te zetten.

Het Contadora-vredesproces zat in de eerste helft van 1986 weer eens in het 'eindstadium' en werkte naar een regionale overeenkomst over wapenbeheersing toe. Hoewel zo'n overeenkomst het centrale probleem (de vastbeslotenheid van de Verenigde Staten om het FSLN op welke manier dan ook de macht te ontnemen) niet kon oplossen, werd hiermee opnieuw de gemeenschappelijke Latijnsamerikaanse opstelling bevestigd tegen de interventie van *beide* supennachten en voor het recht van alle naties om hun eigen vorm van maatschappelijke organisatie te bepalen. De druk van de Verenigde Staten op de andere Middenamerikaanse republieken om Nicaragua te isoleren was in 1985 toegenomen en de positie van de vier oorspronkelijke leden van de Contadoragroep (Mexico, Colombia, Panama en Venezuela) verzwakt vanwege interne politieke verschuivingen en internationale economische problemen. In 1986 is de politieke rol van de 'steungroep' (in het bijzonder Peru, Argentinië en Brazilië) echter versterkt en de economische hulp van deze landen aan Nicaragua is toegenomen. Ook hebben de nieuwe regeringen van Costa Rica en Guatemala in 1986 blijk gegeven van weerstand tegen het Amerikaanse beleid in de regio, dat zij beschouwen als uitermate destabiliserend en vol risico's. Hoe ziet nu de toekomst eruit? Het zou aardig zijn om te denken dat het Contadora-initiatief succes zal hebben, maar alles wijst erop dat de regering Reagan er niet over piekert om Nicaragua's recht op zelfbeschikking te erkennen. De 'beperkte oorlog' zal dus zeker tot 1988 voortduren en zelfs een nieuwe Amerikaanse regering zou in het gunstigste geval de Kissinger-doktrine van *containment* toepassen. Ook in Midden-Amerika zal de politieke situatie naar verwachting niet veel verbeteren. Steun van de socialistische landen (olie en machines) zal beperkt blijven, niet alleen om geopolitieke redenen, maar ook vanwege hun eigen economische moeilijkheden. Latijnsamerikaanse regeringen zullen hun huidige, aan voorwaarden gebonden steun waarschijnlijk voortzetten, voornamelijk vanwege interne druk vanuit de eigen bevolking om een anti-VS-opstelling te handhaven. De doorslaggevende faktor is daarom de Europese positie; als Europa zich meer tegen Nicaragua zou keren, dan zouden de Verenigde Staten kunnen menen dat het de moeite loont om de risico's van een directe interventie te nemen. De solidariteitsbewegingen zijn er echter in geslaagd om de oppositie tegen zo'n interventie te laten standhou-

den, en het is opmerkelijk om de heropleving van de sociaaldemocratie in de komende jaren te verwachten. Als gevolg hiervan zal veel afhangen van het vernogen van de rest van de wereld om de aanspraken van de Verenigde Staten op een overheersende status in de regio te weerstaan; waarbij de positie van landen zoals Nederland als alternatief voor Sovjet-hulp van cruciaal belang is.

Aan het binnenlandse front zou de heroriëntering van de economie moeten resulteren in een geleidelijke verbetering van de levensomstandigheden op het platteland en tot een verhoging van de voedselproductie. Hiermee zouden bepaalde minimumvoorwaarden voor overleving gegarandeerd kunnen worden; maar het voortdurende gebrek aan buitenlandse valuta zal een verslechtering van de levensstandaard in de steden betekenen, vooral in Managua en in het bijzonder voor de middenklassen. Het Amerikaanse handelsembargo blijkt na een jaar grotendeels zonder resultaat te zijn geweest, omdat de in Nicaragua gevestigde buitenlandse ondernemingen zich er niet aan gehouden hebben en exporten verschoven zijn naar Canada en West-Europa. Toch zal het embargo vernoedelijk blijven bestaan, waardoor Nicaragua buitengesloten wordt van zijn natuurlijke markt. Pogingen in de richting van grootschalige economische ontwikkelingen zullen vertraagd worden en hiernee ook de mogelijkheid om de armoede te overwinnen; hoewel een minimaal nivo van gezondheidszorg, onderwijs, huisvesting en voeding waarschijnlijk kan worden gehandhaafd. Maar het zal een 'overlevingseconomie' blijven, wat ongetwijfeld zal leiden tot een voortgaande stroom van oudere doktoren, ingenieurs en managers naar het buitenland.

De onverzoenlijke opstelling van de katholieke hiërarchie zal ongetwijfeld blijven bestaan, want deze vloeit voort uit de mondiale strategie van het Vaticaan om de volkskerk, die als een veel grotere bedreiging beschouwd wordt dan het staatskommunisme van Oost-Europa, in de hele Derde Wereld in de kiem te smoren. De toekomst van de oppositiepartijen hangt enerzijds af van de speelruimte die haar binnen de nieuwe grondwet toegestaan wordt, en anderzijds van de band van sommige partijen met de gewapende kontra-revolutie. Tragisch is dat grotere druk van de Verenigde Staten deze speelruimte ongetwijfeld zal beperken en zal aanzetten tot een onverzoenlijke houding. Dit zou ook een rechtvaardiging kunnen vormen voor het standpunt van extremistische leden van het FSLN die de voorkeur geven aan een meer autoritair socialistisch model; en een exkuus voor een voortgaande beperking van burgerrechten.

Het is daarom hoogst onzeker wat de toekomst zal brengen. Zeker is wel dat de bevolking van Nicaragua na tientallen jaren strijd en zeven jaar bevrijding niet van plan is om haar vrijheid gemakkelijk op te geven. Zoals de bijdragen in dit boek laten zien, is de Nicaraguaanse revolutie een vat vol tegenstrijdigheden, met veel fouten en mislukkingen, maar ook met algemeen bekende

sukessen, en boven alles origineel en creatief; ook is ze zeer goed in staat om van haar fouten te leren en zich aan te passen aan moeilijke omstandigheden. De toekomst van de revolutie zal zeker interessant zijn.

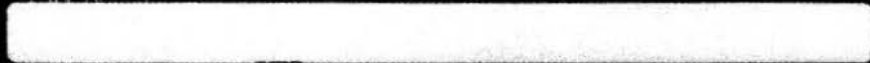
CAMPAÑA NACIONAL DE ALFABETIZACION

NICARAGUA

la victoria del pueblo nicaragüense es nuestra victoria

SEMANA LATINOAMERICANA DE SOLIDARIDAD

In deze bijdrage over het onderwijs in Nicaragua willen wij een indruk geven van de fundamentele veranderingen die in het onderwijs plaatsvinden en de rol die het volksonderwijs (*Educación Popular*) daarbij speelt. Wij zullen ons vooral richten op die velden van het onderwijs waarin de verschillen met de situatie voor 1979 duidelijk naar voren komen.

Eerst behandelen wij de nieuwe ideologische grondslagen en de organisatorische structuur van het onderwijs. Daarna komt het volwassenenonderwijs aan de orde. Om enkele gevolgen en knelpunten die voortvloeien uit de nieuwe onderwijsideologie te laten zien, beschrijven wij vervolgens drie aspecten van het Nicaraguaanse onderwijs. Deze zijn de verbinding van hoofd- met handarbeid, het kleuteronderwijs en het tweetalig onderwijs aan de Atlantische kust. Tot slot gaan we in op recente discussies en veranderingen, welke een reactie zijn op de problemen en moeilijkheden die zich na zeven jaar onderwijs 'nieuwe stijl' voordoen.

Een totale vernieuwing

Vóór de Sandinistische revolutie kenmerkte het onderwijsapparaat zich door een onevenwichtige opbouw. Een kleine groep van de bevolking kreeg, met name op partikuliere scholen, een traditionele vorming. Daarnaast werden technici opgeleid, die in het proces van uitbuiting een tussenpositie konden innemen. Het onderwijs in de armere wijken van de stad en in de landelijke gebieden werd verwaarloosd. Wel bestond een soort van basisonderwijs voor toekomstige arbeiders en boeren, maar dit onderwijs was zo slecht dat het analfabetisme er in feite niet mee bestreden werd. De ideologie van het onderwijs was een verheerlijking van de 'American way of life'. De eigen authentieke cultuur werd ontkend. Het onderwijs weerspiegelde de belangen van het regime, dat wil zeggen: sloot aan op het proces van ontwikkeling van de onderontwikkeling.

De toenmalige regering van Nationale Wederopbouw stond daarom voor de

gigantische taak het onderwijs totaal te veranderen. Op de eerste plaats richtte men zich op de uitbreiding van de faciliteiten voor onderwijs met het doel deze beter toegankelijk te maken voor de gehele bevolking. Op de tweede plaats was het streven om het onderwijs zowel naar inhoud als naar structuur te veranderen. Het onderwijssysteem moest uitdrukking zijn van de belangen van de boeren en de arbeiders. Het moest een bijdrage leveren aan de vonning van een 'Nieuwe Mens' die andere politieke, morele, esthetische en sociale waarden als voorheen in zich verenigt.

Sergio Ramirez, de vice-president van de huidige regering, heeft hierover gezegd: 'Wij proberen een eigen onderwijsconcept te vinden dat geen kopie is van modellen van andere revoluties maar een concept dat zich ontwikkelt onder de voorwaarden van onze geschiedenis en onze revolutionaire situatie. (...) Het gaat daarbij om een volksrevolutie, wij hebben derhalve behoefte aan volksonderwijs. Onze revolutie is anti-imperialistisch, zo ook ons onderwijsconcept. Doel is een ingrijpende verandering in de sociale structuur van het land, dat betekent een radikale breuk met de geschiedenis en de sociale en economische verhoudingen tot nu toe. Het onderwijsconcept dat hier uit voortkomt is gericht op een overeenkomstige kentering in het bewustzijn van de individuen.'

Om de opinie van de bevolking te horen over de richting en de basisgedachten van het nieuw te vormen onderwijs vond in 1981 de *Consulta Nacional* plaats. Deze nationale raadpleging is zowel in opzet als in uitvoering uniek. Aan de 'Consulta Nacional' namen 30 organisaties deel; naast de Sandinistische massa-organisaties ook politieke partijen, ouderverenigingen, niet-Sandinistische vakbonden enzovoorts. In kleine groepen namen zo'n 50.000 mensen deel aan discussies over een nieuwe vorm van onderwijs. Het Ministerie van Onderwijs analyseerde en interpreteerde de resultaten en formuleerde in 1983 de resultaten van de 'Consulta Nacional' onder de titel: 'Uitgangspunten, doeleinden en principes van het nieuwe onderwijs in Nicaragua'.

Na zeven jaar revolutie zijn de belangrijkste resultaten van het nieuwe onderwijsbeleid op veel terreinen zichtbaar. Wat de onderwijsfaciliteiten betreft leverde de bevolking actieve steun bij het opknappen van vele schoolgebouwtjes en bij de bouw van nieuwe scholen, vooral op het platteland. De opleiding van onderwijzers, hoofdzakelijk vrouwen, breidde zich sterk uit en het totaal aantal leerkrachten verviervoudigde. Verder is sinds 1979 al het onderwijs van de overheid gratis, van kleuter- tot universitair onderwijs. Dit alles heeft ertoe geleid dat meer dan een kwart van de bevolking op een of andere manier onderwijs volgt. Men streeft er nu naar om in het jaar 2000 alle Nicaraguanen in de schoolgaande leeftijd negen schooljaren aan te bieden.

De uitbreiding van onderwijs is mogelijk omdat het budget voor onderwijs aanzienlijk is toegenomen. In 1985 maakte het ongeveer 10 percent van het nationale budget uit. Ook de verdeling van het budget is veranderd, zoals

blijkt uit een vergelijking van de situatie in 1978 met die van 1984.

	1978	1984
	<i>(in percenten)</i>	
kleuteronderwijs	—	2
lager onderwijs	63	53
middelbaar onderwijs	24	19
volwassenenonderwijs	—	15
technisch-, industrieel-, landbouw- kundig- en commercieel onderwijs	10	7
overige programma's	3	4
	<hr/> 100	<hr/> 100

Wat betreft de inhoud van het onderwijs werden nieuwe onderwijsteksten ontwikkeld, die zoveel mogelijk aansloten bij de werkelijkheid van alledag. De eigen cultuur, de lokale geschiedenis en de bestaande produktiewijzen gingen een centrale plaats bij het onderricht innemen. Ook experimenteerde men met nieuwe leermethoden. Op deze wijze legde men een verbinding tussen het onderwijs en de praktijk van het werk.

Om de inspraak over de inrichting van het onderwijs te institutionaliseren werd na de 'Consulta Nacional' de Nationale Raad voor het Onderwijs ingesteld. Zij dient als adviesorgaan voor het Ministerie. In deze Raad hebben vertegenwoordigers van de jongerenorganisatie, de onderwijzersvakbond en dergelijke zitting. Soortgelijke adviesorganen werden ook op regionaal en lokaal nivo opgezet. In maandelijkse bijscholingskursussen discussiëren alle leerkrachten van het lagere en middelbare onderwijs over oud en nieuw lesmateriaal.

Het volk onderwijst het volk

Een van de meest spektakulaire acties die voortvloeide uit de nieuwe aanpak van het onderwijs, was de Nationale Alfabetiseringscampagne. Deze vond in 1980 plaats. Vele tienduizenden scholieren en studenten werden gemobiliseerd en naar alle uithoeken van het land gestuurd. Op deze manier slaagde men erin om het aantal analfabeten, dat ongeveer de helft van de bevolking bedroeg, aanzienlijk te verminderen tot een tiende.

Over de Nationale Alfabetiseringscampagne is al veel geschreven. Voor de structurele verandering van het Nicaraguaanse onderwijssysteem is deze campagne van onschatbaar belang geweest. Zowel vanwege de methodologische uitgangspunten die men hanteerde als vanwege de massaliteit van de aanpak. Tijdens de campagne werd de *maestro popular* (de zogenaamde 'volksonderwijzer') vanuit pure noodzaak ontdekt. Op het eind hielpen namelijk de leer-

lingen die zelf het verst gevorderd waren bij de uitvoering van het alfabetiseringsprogramma mee. Zij gaven les aan hun medeleerlingen, die meer problemen met de stof hadden. Zo droegen eigen mensen, met vergelijkbare ervaring, de kennis over. Dezelfde 'maestro popular' werd later de kern van het vervolgonderwijs, het *volksbasisonderwijs* ('Educación Popular Basica'), dat bestaat uit een introductie voor analfabeten en zes verdere niveaus.

De term 'volksonderwijs' verwijst naar een alternatieve onderwijsbenadering, gericht op verandering van de maatschappij en organisatie van onderwijsactiviteiten door en voor de basis van de samenleving. Het volksonderwijs richt zich op het bewustwordingsproces van onderdrukte groepen en het veranderen van hun levensomstandigheden. Volksonderwijs is een pedagogisch instrument dat wordt gebruikt in het proces van bevrijding. Het tracht initiatieven op lokaal niveau te stimuleren en de lokale bevolking haar eigen organisatie en ontwikkeling te laten bepalen.

Om deze uitgangspunten waar te kunnen maken ontstonden al tijdens de Nationale Alfabetiseringscampagne kollektieven voor volwassenenonderwijs. Wie het leerboekje *El Nuevo Amanecer* ('De Nieuwe Dageraad') met goed succes had doorgewerkt kon zich aansluiten bij een kollektief. Elk kollektief kreeg een coördinator en een promotor toegewezen, beiden vrijwilligers. De coördinator, de volksleraar, die in de meeste gevallen een pas gealfabetiseerde was, kreeg tot taak de leden van het kollektief op tijd van lesmateriaal te voorzien, de thema's van de lessen voor te bereiden en de groep te stimuleren tot samenwerking en discussie. De promotor moest de diverse kollektieven begeleiden en coördineren, vooral via de wekelijkse scholingsgroep.

Nu, vijf jaar later, vormen deze 'maestros populares' zeker een van de grootste bronnen van verandering en democratie binnen het programma, maar tevens een van de grootste problemen van het volksonderwijs. Probleem is vooral de geringe scholing van de volksonderwijzers, die soms nauwelijks hoger is dan die van de leden van het kollektief. Vooral bij het flexibel toepassen van de methodologische principes van het volksonderwijs levert dit grote problemen op. Die problemen versterken zich nog als er sprake is van een kollektief waarin leden met verschillende kennisniveaus les volgen, zoals veelal het geval is in de landelijke gebieden. Dit eist van de coördinator een bekwaamheid om met deze verschillen om te kunnen gaan en zelfs in een zelfde klas met verschillende lessen te werken. Vaak zijn ze hier niet toe in staat.

De volksonderwijzers zijn vrijwilligers, die naast hun activiteiten in het onderwijs nog een dagtaak hebben. Velen zijn bovendien ook nog actief lid van een massaorganisatie zoals een vakbond, buurtcomitee of vrouwenorganisatie. Bijscholing is onder deze omstandigheden moeilijk. Verder brengt het werken met vrijwilligers ook veel verloop van volksonderwijzers met zich mee.

De kollektieven van basisonderwijs blijven ondanks de vele crisissituaties, die zich ontegenzeggelijk hebben voorgedaan en blijven voordoen de kern van de

strukturele verandering van het onderwijs. Het netwerk van kollektieven kan haast een nieuwe massabeweging genoemd worden. Immers, dagelijks zitten zo'n 143.000 Nicaraguaanse boeren, arbeiders, vrouwen en kinderen bijeen in de 40.000 kollektieven om de politiek te bespreken, zich te wijden aan studie en konkrete akties uit te werken in hun omgeving.

De Nationale Alfabetiseringscampagne was ook om een heel andere reden belangrijk. Men deed voor het eerst ervaring op in de samenwerking met de bestaande massaorganisaties. Deze waren essentieel in de mobilisatie van de 180.000 alfabetiseerders, de rantsoenering van voedsel over het hele land, de verspreiding van boeken etcetera. In het volwassenenonderwijs probeert men, met al de onvolkomenheden van dien, een verbinding tussen theorie en praktijk gestalte te geven. Met name binnen de massaorganisaties is het mogelijk om op een georganiseerde manier vele van de in het volwassenenonderwijs bediscussieerde activiteiten uit te voeren. Zo verlopen bijvoorbeeld schoonmaakakties via wijkcomitees.

De Alfabetiseringscampagne en het Volksbasisonderwijs zijn een belangrijk wapen gebleken in de strijd tegen onderdrukking en onderontwikkeling. Via dit onderwijs proberen de Nicaraguanen de nationale kultuur en nationale waarden te versterken, die in het verleden altijd ontkend zijn en ondergeschikt waren aan de waarden van de Noordamerikaanse kultuur.

Hoofdarbeid en handarbeid

In de Alfabetiseringscampagne kwamen veel studenten voor het eerst echt in aanraking met de levenssituatie van mensen in de produktiesektor. In de 'Consulta Nacional' werd besloten om dit kontakt tussen hoofd- en handarbeid te institutionaliseren. Het Ministerie ontwikkelde daarvoor het programma *Estudio-Trabajo* ('Studie-Werk') voor leerlingen in het reguliere onderwijs en *Práctica de Producción* (produktie-aktiviteiten) voor het universitaire onderwijs.

De aktiviteiten van het programma 'Estudio-Trabajo' hebben op drie nivo's betrekking, namelijk op het werk binnen de school (zoals onderhoud, reparatie, het maken van onderwijsmateriaal, de aanleg van moestuinen enzovoorts); op het werk binnen de lokale gemeenschap (zoals aktiviteiten binnen de gezondheidszorg en de aanleg en het onderhoud van verkeerstekens), en op het werk binnen de direkte produktiesfeer (zoals fabrieken en landbouwbedrijven in de oogsttijd).

Grootste probleem rond de uitvoering van het programma is vooral dat het nog niet gelukt is deze verbinding van hoofd- en handarbeid binnen het totale onderwijsprogramma een duidelijke plaats en vorm te geven. Veelal bungelen de praktische aktiviteiten er nog los achter aan. Bovendien zien vele kaders van (staats)bedrijven of overheidsinstanties de scholieren en studenten vooral als goedkope arbeidskrachten.

Behalve dat men studenten handarbeid wil laten verrichten poogt het Ministerie ook om arbeiders en boeren bij het onderwijs te betrekken. Zo werd er voor hen het PRODECO-programma voor Edukatieve Ontwikkeling in de Gemeenschap opgezet. Het zwaartepunt van dit programma ligt op het platteland. Daar functioneren nu op het nivo van het Lager Onderwijs de 'Landelijke Scholen voor Edukatie en Werk' (ERET) en de 'Landbouwscholen voor Boeren' (EAC). Zo zijn er scholings- en vormingsmogelijkheden ontstaan voor ongeveer 3500 boeren, waarin hun dagelijkse werkelijkheid uitgangspunt is voor het onderwijs. Men richt zich met name op boeren die leiding moeten geven over koöperatieven.

Kleuters ook naar school

Kleuteronderwijs onder Somoza mocht geen naam hebben. Slechts 9.000 kinderen in de leeftijd van 3 tot 6 jaar (3 percent) bezocht een kleuterschool. Deze waren vrijwel alle partikulier, omdat de staat geen financiële bijdrage leverde. Toen de Sandinisten in 1979 dan ook het kleuteronderwijs op wilden zetten, moesten ze dat van de grond af opbouwen. Kwantitatief hebben ze wat dat betreft grote stappen gemaakt: in 1983 bezochten ruim 54.000 kleuters de bijna 1.000 kleutercentra, waar zo'n 1800 kleuteronderwijzers, meest vrijwilligers, klaarstaan. De participatie van de ouders en de lokale gemeenschap is niet alleen financieel noodzakelijk (leveren van vrijwilligers, afstaan of bouwen van een lokaal, maken van speelgoed enzovoorts), maar wordt tevens nagestreefd om een brede aandacht voor de ontwikkeling van de kleuter en zijn integratie in de sociale omgeving te stimuleren. Ook ziet men het kleuteronderwijs als een mogelijkheid voor de Nicaraguaanse vrouw om actief deel te kunnen nemen in de wederopbouw van het land. De doelstelling heeft geresulteerd in een aantal mobiele 'Plattelands-kleuterscholen' (*Servicios Infantiles Rurales*), die met de verschillende oogstseizoenen meetrekken.

Kwalitatief bestaat het probleem dat veel kleuteronderwijzers daarvoor niet zijn opgeleid. Ongeveer een kwart heeft een opleiding voor het lesgeven op een lagere school; slechts de helft, met name de vrijwilligers, voldoet aan de minimumeis van een voltooide lagere schoolopleiding. Dit probleem probeert men op te vangen door voortdurende bijscholingsprogramma's die door een afdeling van het Ministerie worden georganiseerd. Bovendien besteedt men sinds 1983 ook op universitair nivo aandacht aan het kleuteronderwijs. Internationale waardering heeft Nicaragua gekregen voor de radio- en tv-programma's die zijn ontwikkeld voor het kleuteronderwijs en voor de ouders van kleuters die niet in de gelegenheid zijn om van een kleuterschool gebruik te maken.

Onderwijs aan anderstaligen

Nicaragua's Atlantische kust, de *Costa*, verschilt in vele aspecten hemelsbreed

van de Stille Oceaan kust. Ze kent een overheersend Caribisch georiënteerde cultuur, terwijl er naast de grote groep criollo-engels sprekende negers ook vele duizenden indianen wonen, waarvan de Miskitos verreweg de grootste groep vormen. Als gevolg van het isolement door de gebrekkige kommunikatiedmiddelen bestaan er ten aanzien van elkaar aan beide kusten nogal wat vooroordelen en stereotypen.

Na de revolutie stelden de Sandinisten zich tot doel om vanuit de erkenning van het specifieke karakter van de Costa, de bevolking van de Atlantische kust te integreren in de nationale structuren. In de Alfabetiseringscampagne uitte zich dat in programma's in de verschillende talen. Het antwoord op de vraag 'Hoe gaan we nu verder?' is echter nog steeds niet gegeven.

Ondanks de politieke erkenning van een zekere autonomie van de Costa, is geen onderwijs van de grond gekomen dat uitgaat van de specifieke Costa-situatie. Er bestaan slechts drie, niet erg geslaagde, kleine tweetalige (Miskito-Spaanse) onderwijsprojecten.

Hiervoor is een breed scala van oorzaken aan te wijzen. De Sandinisten erfdien een groot gebrek aan kennis van de typisch etnisch-kulturele achtergronden van de Costa. Het huidige onderwijs kampt met een groot gebrek aan voldoende opgeleide docenten en de geringe participatie van de Costa-bevolking aan de revolutionaire bevrijdingsstrijd maken dat velen de veranderingen van nu als een onderdeel van de politiek van de 'Spanjaarden' van de westkust zien. De propaganda-uitzendingen van de kontra's, uitgezonden via radiozenders in Honduras en Costa Rica – in de lokaal gesproken talen – dragen hier ook toe bij.

Politiek gezien ligt het tweetalig onderwijs aan de Costa nogal gevoelig. Bijna al het organiserend en coördinerend kader dat verantwoordelijk is voor het onderwijs in deze regio komt van de Stille Oceaan kust, kent de specifieke Costa-situatie nauwelijks en spreekt meestal geen engels, laat staan een van de indianentalen. Velen van hen zien dat de sociale basis van het Frente hier zwak is en beschouwen onderwijs in het engels of miskito als een stimulans voor kontrarevolutionair separatisme of op z'n minst als een rem op de integratie. De verantwoordelijke personen voor deze tweetalige projecten hebben dan ook in evaluatierapporten het Ministerie en het kader van het Frente ter plekke bekritiseerd omdat ze in feite weinig belangstelling en inzet tonen.

Interessant is de methodologische discussie die er op dit moment gevoerd wordt rond de tweetalige onderwijsprojecten. Deze discussie houdt duidelijk verband met de vraag wat de autonome status van de Costa nu eigenlijk in praktijk inhoudt. Enerzijds is er het tweetalig onderwijs als overgangsvorm. Hierin blijft het leren lezen, schrijven en spreken van het spaans het einddoel. De moedertaal van de leerlingen wordt hierbij gebruikt als brug, maar heeft geen erkende status.

Aan de andere kant bestaat de opvatting van tweetalig onderwijs waarin de

moedertaal een gelijke plaats heeft én houdt als de te leren tweede taal. Deze opvatting zou meer recht doen aan de erkenning van de Costa-kultuur en zou ook een duidelijke (her)waardering van de historische en etnisch-kulturele situatie inhouden. Voor veel mensen aan de Costa is onderwijs de meest directe link met de revolutie. Het perspectief voor het tweetalig onderwijs ligt dan ook in de erkenning van de specifieke situatie van deze minderheden.

'De vernieuwingen moeten worden vernieuwd'

Zeven jaar werk vanuit nieuwe concepten en mogelijkheden heeft nog niet tot een geheel ander en revolutionair onderwijssysteem geleid. De erfenis van eeuwenlange onderdrukking uit zich ook in apathie. Tijdens de jarenlange diktatuur zijn hiërarchische verhoudingen diep ingesleten. Een actieve houding werd immers systematisch afgestraft, zowel in economisch (Somoza pikte alle bloeiende bedrijven in) als in sociaal opzicht. Uiteindelijk organiseerde zich ook slechts een minderheid in het revolutionair verzet.

Veranderingen in de Nicaraguaanse samenleving vinden dan ook niet op alle niveaus in hetzelfde ritme plaats. Het kan bijvoorbeeld voorkomen dat leerlingen razendsnel veranderen, terwijl leraren stil lijken te staan, of andersom. De arbeidersklasse heeft een groot aantal veranderingen doorgemaakt die niet overeenkomen met die van de jeugd uit de middenklasse, de boeren in de kooperatieven en kollektieven veranderen terwijl de ambtenaren zich meer aan hun tradities en gewoonten vastklampen.

Dezelfde soort verschillen treffen we ook aan binnen het onderwijssysteem. Het niet-formele op volwassenen gerichte onderwijs heeft een heel andere ontwikkeling doorgemaakt dan het formele. Dit bleef grotendeels een voortzetting van het traditionele schoolse onderwijs. De veranderingen verliepen hier veel langzamer en minder spectaculair dan in het volwassenenonderwijs. De moeilijkheden die zich voordoen in het nieuwe onderwijssysteem zijn legio. Een aantal is van algemeen karakter en betreft het hele revolutionaire proces, andere zijn specifiek voor het onderwijs zelf.

Een moeilijkheid van algemene aard is de economische situatie van het land. De scherpe daling van de prijzen voor de exportprodukten en de gigantische uitgaven voor defensie hebben een groot tekort veroorzaakt aan essentiële materialen voor de bouw van scholen, het maken van meubilair, het drukken van onderwijsteksten en het produceren van ander onderwijsmateriaal. Een ander probleem is de oorlogssituatie, die in een aantal gebieden van het land sterk wordt gevoeld. Medio 1985 waren reeds 158 volksonderwijzers vermoord en 171 ontvoerd, 15 scholen werden verwoest, andere zijn beschadigd en meer dan 350 scholen werden uit veiligheidsoverwegingen gesloten. Om dezelfde reden waren 840 kollektieven voor volwassenenonderwijs gestopt. Niet zelden is het gevaarlijk om in kollektieven bij elkaar te komen, omdat de kontra's het

met name op dit soort projecten van de revolutie hebben gemunt.

De doorlopende mobilisatie van studenten, onderwijzers en onderwijstechnici, in verband met de noodzakelijke verdediging van het land, heeft verschillende programma's ernstig geremd in hun ontwikkeling. Met name het volksbasisonderwijs heeft hieronder geleden. Op de universiteiten is verder het aantal mannelijke ingeschreven studenten sterk teruggelopen, vanwege de vervulling van de militaire dienstplicht.

Daarnaast is er echter ook een groot aantal problemen te noemen (die veel te maken hebben met de problemen in het onderwijsprogramma zelf. Zo is de uitval van leerlingen in het onderwijs nog steeds zeer hoog en de resultaten die in het – vooral formele – onderwijs geboekt worden zijn nogal zorgwekkend. Het verticale karakter van de gebruikte onderwijsmethoden, de soms toch nog weinig bij de werkelijkheid aansluitende inhouden en de veel te breed opgezette onderwijsprogramma's zijn ondermeer oorzaken van de ongeïnteresseerdheid van de leerlingen de teruglopende participatie.

De ongerustheid over dit alles was voldoende reden om in april 1985 op hoog nivo een workshop te organiseren voor een grootscheepse kollektieve evaluatie. Daarin onderwierpen de deelnemers met name de gehanteerde methodologische principes aan een diepgaande analyse, waarbij de methodologie van de 'Educación Popular' als richtlijn diende. In de maanden juni en juli herhaalde een team van het Ministerie deze workshops in het hele land met als doel om tot een grondige revisie over te gaan van alles wat tot nu toe was opgezet. Zo stelt Fernando Cardenal, de huidige minister van Onderwijs: 'Het volksbasisonderwijs, dat eigenlijk een grote invloed had moeten hebben op het formele onderwijs, is juist door de invloed van het formele onderwijs sterker geformeerd en geprofessionaliseerd, waardoor het zijn elan en vernieuwend vermogen kwijt raakte. Het aantal volwassenen, dat aan dit onderwijs deelneemt, is ook sterk gedaald. Het probleem is niet, dat de mensen niet willen studeren, maar dat de programma's toch te weinig beantwoorden aan de behoeften van boeren en arbeiders. Gedeeltelijk is dat onze schuld, gedeeltelijk is het te wijten aan de militaire situatie.' 'Het lager onderwijs is in zijn huidige getransformeerde vorm', weer volgens Fernando Cardenal, 'veel teveel gericht op kennis en geheugen, en werkt zo een a-kritische houding in de hand; bovendien komt de verbinding met de produktie en het dagelijks leven veel te weinig aan bod. De leraar houdt zijn verhaal zonder deelname van de leerlingen. Op grond van dit alles hebben we besloten voor 1985 niet door te gaan met de omvorming van de laatste klassen van de lagere school, maar eerst een evaluatie te houden van de veranderingen tot nu toe, waarbij dan met name de methodologie van het onderwijs wordt bekeken. De bedoeling was duidelijk, maar de resultaten hebben daar niet altijd aan beantwoord. De vernieuwingen moeten worden vernieuwd. De programma's waren veel te breed, er zijn te weinig prioriteiten

gesteld. Het onderwijzerskorps heeft een vastgeroeste onderwijsopvatting, vernieuwingen worden moeilijk geaccepteerd, het is weerbarstig.' (Interview, 6 juli 1985). En niet in de laatste plaats is het ministerie zelf veel te log en bureaucratisch en ontbreekt het aan voldoende coördinatie tussen de programma's en de onderwijspraktijk.

De in april gehouden workshop lijkt een geheel nieuwe periode in te gaan luiden. In de directie van het Ministerie van Onderwijs is men er van overtuigd geraakt, dat veranderingen op het gebied van methodologische principes hoogst noodzakelijk zijn en dat ze meer in overeenstemming moeten komen met de uitgangspunten en doeleinden van het onderwijs. Daarbij bieden de ervaringen uit andere Latijnsamerikaanse landen en die van de massaorganisaties en ministeries in Nicaragua met de 'Educación Popular' belangrijke aanknopingspunten voor de verdere ontwikkeling van het onderwijssysteem.

Reeds kort na de workshops waren de eerste veranderingen merkbaar. De minister pakte persoonlijk het sterk geburokratiseerde apparaat van het Ministerie aan, de efficiëntie werd vergroot en men ging eindelijk ernst maken met de al twee jaar eerder ingezette decentralisatiepolitiek. Eén van de kenmerken van de 'Educación Popular' is nu juist dat de onderwijsinhouden aan moeten sluiten bij de ervaringen en levenswijze van de deelnemers. Dat is onmogelijk te realiseren als in de nationale programma's geen onderscheid wordt gemaakt tussen de bevolking in de stad en die op het platteland. Het onderwijs moet antwoord kunnen geven op directe problemen en behoeften in de wijk, in de fabriek, op de markt, in de katoen- en koffiepluk, enzovoorts. Het onderwijsprogramma moet in de planning ook rekening houden met de verschillende productiecycli en oogstperioden in het land. Decentralisatie dus, zowel naar inhoud als naar planning.

Binnen het volwassenenonderwijs krijgt vooral het toenemende analfabetisme opnieuw aandacht. De universiteiten beginnen zich te interesseren voor de nieuwe methodologische principes van de 'Educación Popular' en voor participerend onderzoek. Zo gonst het op alle fronten van het onderwijs van de 'Educación Popular' en de gevolgen daarvan voor de verschillende aspecten van het onderwijs.

De methodologie van het 'Volksonderwijs' stond dus in 1985 in het centrum van de aandacht. Dat werd al duidelijk in de slotrede van Fernando Cardenal op de workshop in april:

'Allen gaan we weg met de overtuiging dat ons onderwijssysteem, ons politiek scholingssysteem, en alles wat met communicatie te maken heeft, gebaseerd moet zijn op de uitgangspunten van de 'Educación Popular'. We kunnen niet meer terugkeren tot het louter opleggen van onze mening zonder uit te gaan van de realiteit van de massa's, van wat de mensen aan het doen zijn. (...) Een aantal weken geleden zei Sergio Ramirez tegen mij: "Ik zou willen dat 'Volksonderwijs' het centrum wordt van de aandacht in 1985, het belangrijkste, het hart van het Ministerie van Onderwijs (...) Onze situatie is uiterst moeilijk en we hebben precies die vernieuwing nodig in onze communicatiemiddelen. (...) Ik geloof dat wij opnieuw een revolutie moeten afkondigen op alle nivo's in het onderwijs..."

Literatuur

- Miguel de Castilla Urbina, *Educación y lucha de clases en Nicaragua*, Managua, 1980.
- Miguel de Castilla Urbina, *La educación en Nicaragua – un caso de educación para el desarrollo del subdesarrollo*, Ed. Union, Managua, 1977.
- MED, *El proceso de transformación educativa en Nicaragua, 1979-1981*, Managua, 1981.
- Carlos Tünnermann Bernheim, *Hacia una nueva educación en Nicaragua*, MED, Managua, 1980.
- J.B. Arriën en R. Kaufmann, *Nicaragua en la educación*, UCA, Managua, 1977.
- Oscar Jarra, *Educación popular – la dimensión educativa de la acción política*, San José, Costa Rica, 1981.
- J.B. Arriën, *Nicaragua, revolución y proyecto de educación*, MED, Managua, 1980.
- MED, *Primer congreso de educación popular básica*, Managua, 1981.
- Marc Lammerink, 'Het volk als eigen leermeester – achtergronden en principes van volksbasisonderwijs in Nicaragua', mimeo, Amsterdam, 1983.
- Jürgen Zimmer (red.), *Pädagogik der Befreiung – lernen in Nicaragua*, Kösel, München, 1983.
- MED, *Nicaragua triunfa en la alfabetización*, San José, 1981.
- Lidwien Vos de Waal, Marc Lammerink, Johan Rippen, *Potloden als geweren – over volksonderwijs in Nicaragua*, Amsterdam, 1983.
- Jane Maxwell, *Adult education in a revolutionary setting*, Toronto, 1982.
- MED, *Fines, objetivos y principios de la nueva educación*, Managua, 1983.
- MED, *La educación en cuatro años de revolución*, Managua, 1983.
- MED, *5 años de educación en la revolución*, Managua, 1983.
- Marc Lammerink, 'Memoria del curso postgrado de andragogía', mimeo, Managua, 1984.
- Susan Norwood, *Evaluación interna del CIDCA*, mimeo, Managua, 1985.
- Marc Lammerink, 'Alfabetisering en wederophouw in Nicaragua – de rol van andragologische ondersteuning in een ontwikkelingsland', in: *Ontdekkingsreis in het agogisch labyrint*, Amsterdam, 1984.
- MED, *Memoria del taller sobre la educación popular en el contexto educativo de la revolución en la nueva Nicaragua*, Ricardo Morales Aviles, Managua, 1985.

OVER DE AUTEURS

Ineke Bakker is theologe en is sinds april 1982 als docente verbonden aan het Seminario Teológico Bautista in Managua.

Françoise Barten werkt sinds 1981 als arts in Nicaragua. Momenteel is zij verbonden aan een medisch centrum in Managua en verricht zij in opdracht van het Ministerie van Ontwikkelingssamenwerking (DGIS) een onderzoek naar loodvergiftiging.

Geske Dijkstra is als wetenschappelijk assistent verbonden aan de Economische Fakulteit van de Rijksuniversiteit Groningen en heeft een door de WOTRO gefinancierd onderzoek verricht naar 'industrialisatie binnen de gemengde economische orde van Nicaragua'. Van mei 1984 tot juni 1985 was ze daarvoor werkzaam op het Instituut voor Sociaal-Economisch Onderzoek (INIES) in Managua.

E.V.K. FitzGerald is professor in ontwikkelingseconomie aan het Institute of Social Studies in Den Haag. In het kader van het Nederlandse ontwikkelings-samenwerkingsprogramma voor technische assistentie aan Nicaragua was hij van 1979 tot 1982 economisch adviseur bij het Ministerie van Planning en van 1983 tot 1986 verbonden aan de staf van president Ortega.

Sinie Klomp studeert ontwikkelingsstudies aan de Katholieke Universiteit Nijmegen en is lid van het Nicaragua Komitee Nederland.

Arie Laenen is wetenschappelijk onderzoeker bij het Geografisch Instituut van de Katholieke Universiteit Nijmegen, waar hij een door de WOTRO gesubsidieerde studie doet naar 'ambachtelijke en kleine industriële productie in Nicaragua'. In dat kader verrichtte hij de afgelopen jaren enkele malen veldwerk in Nicaragua.

Marc Lammerink trad in 1976 in dienst van de Vrije Universiteit als wetenschappelijk medewerker voor het vak andragogisch handelen. Momenteel is hij verbonden aan de Midden-Amerikaanse Universiteit (UCA) in Managua in het kader van een universitair samenwerkingsproject op het gebied van het volwassenenonderwijs.

Gerard Prinsen studeert welzijnsvraagstukken in Leeuwarden en was in 1985/1986 als stagiair werkzaam bij het universitair samenwerkingsproject met de UCA in Managua, waar hij belast was met de scholing van welzijnswerkers van het Onderzoeks- en Actie-Instituut Juan XXIII.

Ruud Rußen is landbouwekonom en sinds 1983 adviseur voor de afdeling agrarische economie van de Nationale Universiteit van Nicaragua (UNAN).

Ton Schutte was van 1981 tot 1984 koördinator van de Nederlandse wederopbouw hulp aan Nicaragua, met als standplaats Managua. Momenteel is hij hoofd van het medefinancieringsprogramma van het Ministerie van Ontwikkelingssamenwerking.

Pieter van Veenen is sekretaris van het Humanistisch Overleg Mensenrechten (HOM) en maakte deel uit van de delegatie van het HOM die van 1 tot 14 maart 1986 Midden-Amerika en de Verenigde Staten bezocht en ook enkele dagen in Nicaragua verbleef om onderzoek te doen naar de situatie van de mensenrechten.

Klaas Wellinga is sinds 1969 wetenschappelijk medewerker aan het Spaans, Portugees en Ibero-Amerikaans Instituut van de Rijksuniversiteit Utrecht. Hij is auteur van diverse boeken en artikelen over Latijnsamerikaanse literatuur en cultuur en is sinds 1973 recensent voor Latijnsamerikaanse literatuur bij *De Groene Amsterdammer*.

Marei Zwinkels heeft in 1982 onderzoek gedaan naar de situatie van vrouwen en in het bijzonder de arbeidsdeling op het platteland van Nicaragua. Zij is medewerkster ontwikkelings sociologie aan de Katholieke Hogeschool Tilburg.